

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİSAKADEMİYASI**

«DİO əməkdaşlarının peşə etikasını»

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 2. “ DİO-da peşə etikasını. Ümumi etikanın tərkib hissəsi kimi.”.

Tərtib etdi: «İctimai elmlər»
kafedrasının müəllimi,
polis leytenantı

Rəhim Məcnunov

Mühazirə kafedranının iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № « ____ » _____ 2013-ci il

B A K I 2 0 1 3

MÖVZU № 2. “DİO-da peşə etikas1. Ümumi etikanın tərki b hissəsi kimi”.

P L A N:

Giriş:

1. Peşəkar etikanın predmetinin anlayışı.
2. Polis əməkdaşlarının peşə etikasının əsas prinsip və formaları.
3. Vəzifə borcu, şərəf, ləyaqət, vicdan polis əməkdaşının mənəvi davranışının nəzarət-nizamlama mexanizmidir.
4. DİO-nun fəaliyyətində əxlaqi prinsiplərin gözlənilməsi.

Nəticə:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Karpes İ.İ. Uqolovnoe pravo i etika. M., 1985 q.
2. Kopi A.İ. Nравstvennoe načalo v uqolovnom proüesse. Sobr.soç. 8 i tomax. M., 1967.
3. Fedorenko E.Q. Professionalğnaə etika. Kiev, 1983.
4. Skompenskiy Ə.M. Etika miliüey skoy sluchı. M., 1980.
5. Əlisa Əhmədov. «Mənəviyyat, gözəllik, tərbiyə». Bakı, 1993.
6. Kerliçenko V.V. Osnovı professionalğnoy morali sotrudnikov OVD. Kiev, 1986.
7. Britnik S.İ., Pmalnin. Etika uçastkovoqo inspektora miliüii. Kiev,1988.
8. «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1999.
9. Döyüşçülərin davranış qaydaları. Cenevrə 1993.
10. Pılev S.S. Moralğniy oblik sotrudnikov orqanov vnutrennix del. M.,1999.

GİRİŞ

Hər bir ixtisas sahəsinin özünəməxsus, spesfik davranış qaydaları, etik normaları mövcuddur. DİO-da peşə etikasını ümumi etikanın tərkib hissəsi olmaqla, daxili işlər orqanları əməkdaşlarının fəaliyyətinin mənəvi aspektlərinin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır.

Etik mədəniyyət şüur və bilik, mövcud olanlar haqda təsəvvürlər, dəyərlər sistemi, əxlaqi davranış və münasibətlər, eləcə də insanların mənəvi həyat və fəaliyyətinin birliyidir. O, insan və cəmiyyətin ruhi inkişafdakı keyfiyyət və nailiyyətlərinin səviyyəsidir. Etik mədəniyyətin əsasını insanların maraq, tələbat, bilik və xarakterdən ibarət dəyərlər sistemi təşkil edir. Cəmiyyətin etik mədəniyyəti sosial-mədəni inkişaf və dövlət təhlükəsizliyinin mühüm şərtidir. İctimai şüur forması olan etik mədəniyyət insanların irsi keyfiyyət və tərbiyələrindən, eləcə də bütövlükdə cəmiyyətin maddi rifahından asılıdır.

Peşə etikasını ekoloji etika, vətəndaşlıq etikasını, situasiya etikasını və işgüzar etika kimi Tətbiqi etikanın növlərindən biri hesab olunur. Ümumilikdə peşə etikasını ayrı-ayrı peşə sahiblərinin əxlaq, davranış qayda, norma və prinsiplərini öyrənir. DİO əməkdaşlarının peşə etikasını isə qeyd etdiyimiz prinsiplərin yalnız daxili işlər orqanları əməkdaşları ilə birbaşa və bilavasitə bağlı müddəalarını öyrənir, təhlil edir və bunun praktikada tətbiqi ilə bağlı ideyalar irəli sürür.

Sual 1. Peşəkar etikanın predmetinin anlayışı.

Peşə etikasası – özündə ümumi mənəvi prinsipləri və müxtəlif peşələrin xüsusiyyətlərinə tətbiq olunan normaları ümumiləşdirən, peşə əxlaqı haqqında elmdir.

Peşə etikasının mahiyyətini araşdırarkən bu problemə 2 aspektdən yanaşmaq lazımdır: 1. Peşə etikasının praktiki nizamlama funksiyası. 2. Ümumi etikanın tərkib hissəsini təşkil edən peşə əxlaqı haqqında təlim. Peşə etikasının başlıca prinsiplərinə riayət etmə DİO əməkdaşları üçün məcburidir.

Bu müəyyənləşdirmədə 3 aspekt əsasən əks olunur:

a) peşə etikasası həqiqətən peşəkar əmək fəaliyyəti və qarşılıqlı peşəkar münasibətlərdən yaranan sosial qaydalar və adət normaların məcmusu ilə müəyyən olunan ümumi əxlaqın tərkib hissəsidir;

b) bu qaydalar ümumi qəbul edilmiş davranış normalarının konkretləşdirilməsi və inkişafıdır;

c) xidməti, peşə etikasası – fəaliyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə şərtlənmiş tələblərin quruluş sistemidir (məcəlləsidir).

DİO əməkdaşlarının peşə etikasını etika elminin bir hissəsi kimi nəzərdən keçirmək olar. Hansı ki, DİO-da xüsusi şəraitdə yaranan xidməti, peşəkar münasibətlərin əmələ gəlməsi və dəyişkənliklərinin qanunauyğunluqlarını, peşə-etika tələblərinin xüsusiyyətlərini və DİO əməkdaşlarının peşə-etik tərbiyəsinin vasitələrini öyrənir.

Əlbəttə peşə etikasası xidməti əlaqələrin əhatə dairəsi ilə məhdudlaşmır. O, öz izlərini insanın bütün əxlaqında buraxır.

Peşə etikasasının predmeti: peşə əxlaqının xüsusiyyətini öyrənir. Peşə etikasasının qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri: uzun müddət müəyyən peşə ilə məşğul olmağın insanın mənəvi-psixoloji keyfiyyətlərinə necə təsir göstərməsindən ibarətdir.

Peşə fəaliyyəti insanların davranış qaydasına təsir göstərir və bu fəaliyyətdən doğan mənəvi-psixoloji xüsusiyyətləri öyrənməyə borcludur.

Hər bir peşə kollektivindəki münasibətlər müəyyən normativ aktlarla nizamlanır və bu normalar həmin peşə ilə məşğul olan insanların peşə davranışı qaydasına çevrilir. Məsələn: diplomatik xidmətdə qarşılama və qəbul mərasimi, müşayət etmə, hərbi qulluqçuların davranış qaydaları DİO-nun zabit və sırası heyətinin davranış qaydaları və s.

Bu xidməti etika qaydalarını təşkil edən, peşə etikasının əsas elementidir.

Cəmiyyət qanunauyğunluğu belədir ki, hər peşənin üzvləri fəaliyyət dairəsinin bölünməsində real etik problem yaradan normativ birlik təşkil edirlər, bunun məzmunu peşə borcu, peşə ləyaqəti kateqoriyalarında çıxış edir.

Bu kateqoriyalar cəmiyyətin etik münasibətlərinin peşə normalarının xüsusiyyətlərini göstərirlər, bunlarda xidməti borcun yerinə yetirilməsini təmin edən, şəxsiyyətin mənəvi keyfiyyətlərini aşkar edirlər: insanın sosial yetkinliyinin səviyyəsini, öz xidməti borcuna cəmiyyətin marağı mövqeyindən baxmaq bacarığı. Öz peşəsini qabağa çəkməsini, onu başqalarına qarşı qoyulması etik normalarının pozulmasına aparır.

Hər polis əməkdaşı öz fəaliyyətinə dövlət mövqeyindən yanaşmağı bacarmalıdır. Bu mənada peşə etikasının məqsədi ondadır ki, hər insan öz işini seçməlidir, işdə mənəvi zövq hiss etməlidir. Peşə etikası mənəvi tərbiyənin təcrübəsini təhlil etməli, onun xüsusiyyətlərini öyrənməli və etik tərbiyəsinin təkmilləşdirilməsinə dair tövsiyələr hazırlamalıdır. Peşə etikasının qarşısında, dünya təcrübəsinin, insanı cəmiyyətdə bir fərd və kollektivin üzvü kimi tərbiyəsinin təhlil və analiz etmək məsələsi durur. Bundan irəli gələrək konkret iş dairəsinə, xüsusən DİO, əldə olan peşə-etik tərbiyəsinin formalarını təkmilləşdirməsi məqsədi ilə tövsiyələr hazırlamalıdır.

Peşə etikasının keyfiyyətlərinin konkret məzmunu, onların köməyi ilə hazırlama prosesin həyata keçirilməsi, iş praktikasına bağlı olmalıdır.

Müasir etikanın banisi ingilis alimi C. Mur qeyd edirdi ki, insanların hansı hərəkətlərinin doğru-etik, hansı hərəkətlərinin yanlış-qeyri-etik olmasını müəyyənləşdirmək üçün ilk növbədə “Xeyir” və “Şər”in nə olduğunu

aydınlaşdırmaq lazımdır. Bu iki anlayış etik mühakimənin əsas elementləri-əsas ölçü vahidi olmaqla etika elminin məğzini təşkil edir.

Beləliklə, bütün bunları əsas tutaraq, etikanın əsas predmetinin əxlaq olmasını göstərmək olar. Etika elminin əsas problemi isə Xeyir və Şərdir.

Əxlaq (lat. mores- cəmiyyətdə üzə çıxan xarakter, xasiyyət) - ictimai şüur forması və onun praktikada realizasiyası, insan davranışının zəruri tipi. Hüquqdan fərqli olaraq əxlaq yazılmamış xarakter daşıyır, şəxsiyyətə ictimai rəyi formalaşdırmaq üçün geniş imkanlar verir. Əxlaqın tələbləri ictimai şüurda adət, ənənə və ümumi qəbul edilmiş təsəvvürlər şəkilində üzə çıxır.

Əxlaq qaydaları əxlaqi idealların praktiki təcəssümüdür.

Əxlaqa konkret olaraq bu kimi tərif vermək olar: **“Əxlaq cəmiyyətdə davranış qaydalarını nizama salan mövcud normaların məcmusudur”**.

Əxlaqın əsasları – təbii, ictimai və dini olmaqla üç yerə bölünür.

Əxlaqın təbii əsasları dedikdə insanın anadangəlmə xüsusiyyətləri, hər şeydən əvvəl vicdan, mərhəmət, borc, hörmət, ehtiram kimi ali hisslər nəzərdə tutulur. İnsanın həya hörmət, mərhəmət kimi hissləri ilə yanaşı, tamamilə, **əks səviyyəli** hissləri də vardır: qəzəb, nifrət, həsəd (paxıllıq) və s. Bu hisslərin bir hissəsi anadangəlmə olsa da, bəziləri sonradan qazanılmışdır.

Əxlaqın ictimai əsaslarına etik münasibətlər, adət-ənənələr, norma və prinsiplər də daxildir. Hər bir xalq, ictimai qrup, zümrə, hətta sənət sahibləri belə özünəməxsus mənəvi dəyərlər, davranış normaları yaradır. Ədəb qaydaları bəşəriyyətin uzunmüddətli inkişafının məhsuludur. Əxlaqın inkişaf edib formalaşmasında ailə, dövlət, hüquq, dini qurumlar kimi ictimai institutların mühüm rolu olmuşdur.

Əxlaqın **dini əsasları** insanın dini fəaliyyəti ilə bağlıdır. Əxlaqın dini əsasları konkret dini qanunlarda cəmlənmişdir.

Əxlaq elminin ən başlıca prinsipləri **kollektivizm** və **individualizmdir** (fərdiyyətçilik).

Kollektivizm prinsipinə görə insanlar fədakarlıq göstərməli, ümumi mənəfe naminə çalışmalıdırlar. Kollektivdə şəxsiyyət cəmiyyətin təsiri altına

düşür, ümumi mənafehi öz mənafehiyindən üstün tutur. Hər şey kollektiv şəkildə - cəmiyyət və dövlət tərəfindən idarə olunur. Kollektivizm prinsipinin əsas mahiyyətini “hamı bir nəfər, bir nəfər hamı üçün devizi” təşkil edir.

DİO mənəvi-estetik normalarının tətbiqi metodları, bu orqanların fəaliyyətinin xüsusiyyətləri ilə konkret xidməti tapşırıqlarla müəyyən olunur. Xidmətin xarakteri, onun məzmunu əməkdaşların tam müəyyən edilmiş keyfiyyətləri tələb edir.

Sual 2. Polis əməkdaşlarının peşə etikasının əsas prinsip və formaları.

Peşə etikasının prinsipləri haqqında sual onun məzmunundadır, onun normativ əsaslarındadır. Hansı prinsiplər xidməti fəaliyyətə uyğun mənəvi tələblər törədir və polis əməkdaşının peşə etikasının müəyyən prinsipləri kimi çıxış edir. Bu suala cavab vermək üçün ilk növbədə gərək peşə etikasının prinsipləri anlayışını aydınlaşdırmaq və onların ümumi mənəvi prinsiplərə münasibətini müəyyən etmək lazımdır.

Etika elmi üçün ümumi prinsiplərin konkret özünü aparma normalarına keçməsi mexanizmini bilmək labuddür.

DİO-da xidməti-tərbiyəvi işdə, xüsusən biz tarixən yığılmış peşə, ideya və mənəvi prinsiplərə axalanırıq, hansı ki, adət formasını alaraq normativ xarakter daşıyırlar, bunlarda öz növbəsində ümumi və yüksək etik prinsiplərə bölünürlər, yüksək prinsiplərə aiddir.

1. Öz xidməti borcuna sədaqətli olmaq.
2. Öz vətəninə qeyri-şərtsiz qulluq.
3. Xalqla ayrılmaz əlaqədə olmaq, onun maraqlarına sədaqətli xidmət etmək.
4. Qanuna dürüst riayət etmə, onun cəmiyyətdə üstünlüyünü həyata keçirmək.

Ümumi prinsiplərə aşağıdakılar aiddir:

1. Polis əməkdaşlarının yüksək siyasi ayıqlığı və hazırlığı.
2. Anlaqlı xidməti nizam-intizam və yüksək mədəniyyət.

3. Öz xidməti ustalığının daim təkmilləşdirilməsi.
4. Əməkdaşda peşə ləyaqətinin tərbiyəsi.
5. Yüksək peşəkar və sıx əlaqəli kollektivin formalaşması.

Qeyd olunan ümumi prinsiplərdən başqa bunlardan törəyən peşə etikasının tələbləri mövcuddur, hansıları ki, onun normalarına aid etmək olar. Bu elə ümumi etik tələblər qrupudur ki, onlar özünü bilavasitə polis xidməti şəraitində tapırlar. Onlar ümumi prinsiplərdən ona görə fərqlənilirlər ki:

- xidməti münasibətlərin sosial məzmunu yox, insanın keyfiyyətlərinə estetik tələb kimi çıxış edirlər;
- ümumi mənəvi norma olmaqla bərabər, xüsusi əhəmiyyətli peşə-etik şəklini alırlar, nəticədə peşə etik xarakterli normativ tələb olurlar.

Bu peşə etikasının xüsusi normalarına aşağıdakıları aid etmək olar: nəzakətli vətəndaşlara qarşı diqqətli olmaq; insanlara qarşı minnətdarlıq hissi (polis əməkdaşlarına kömək edənlərə), insana inam, onun tərbiyələnməsinə, obyektivlik, səmimilik; xidməti sirrin saxlanması və başqa əmirlərin tələblərinə əməl etmək.

Peşə etik xüsusiyyətlərinin tələblərində birinci yerə nəzakətliyi şamil etmək olar, insan ləyaqətinə hörmətlə yanaşmağı, hər bir insan nəzakətli olmalıdır. Lakin xidməti fəaliyyətdə DİN əməkdaşları funksional vəzifələri yeririr. Peşə etik tələblərdən biri də özünə nəzarət etməkdir. Bu ən vacib şəxsi keyfiyyətdir. Hər bir polis əməkdaşı təmkinli və soyuqqanlı qərarlar qəbul etməyə və çətin şəraitdə operativ hərəkət etməlidir.

Təmkinlik, cəsurluq polis əməkdaşları üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, onun peşəbacarığının xidməti məharətinin səviyyəsini xarakterizə edir. Ancaq bu cür keyfiyyətə malik olan adamlar çətin, lakin şərəfli olan polis işinin ağırlığını çiyinlərində daşıya bilər.

Polis xidmətinin xarakteri ondadır ki, o hər bir əməkdaşdan dəqiqlik və tələsməməyi tələb edir. Polis xidmətində – polis işçiləri ilə əməkdaşlıq edən insanlara qarşı minnətdarlıqla yanaşmalıdır.

Polis əməkdaşının işində ona kömək edən insanlara qarşı soyuq və quru münasibət onun mənəvi-etik səviyyəsinin aşağı olmasını göstərir.

Polis əməkdaşından öz fəaliyyətinə obyektiv özünü tənqid prizmasından baxmaqda tələb olunur.

Həyatda bəzən elə olur ki, insan rəhbər vəzifə tutduqdan sonra özünü qüsursuz sayır və kollektivin rəyini nəzərə almır. Məhz bu baxımdan vəzifə səlahiyyətləri artdıqca şəraiti obyektiv qiymətləndirmək üçün özünü tənqid mühüm rol oynayır. Peşə xidməti münasibətlərində polis əməkdaşı üçün şəxsi nümunə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onun tərəfindən istənilən qanun pozuntusu cüzi bir xidməti səlahiyyətlərindən şəxsi məqsədləri üçün istifadə polis əməkdaşının uğurlu iş illərinin üstündən xətt çəkir. Bu tələb böyük rəis heyətinə nə qədər aid edilirsə, sırası əməkdaşa da o qədər aiddir. Peşə – etik tələbləri əmələ gətirən səbəb və faktorları izah edərkən, ilk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, insanlar arasındakı münasibətlər əxlaq normalarından başqa, həm də bir çox başqa normalarla nizamlanır (hüquqi, texniki, inzibati və s. normalar). Hərbiçilər üçün bu nizamnamə, xidməti təlimatlar; həkimlər üçün özündə etik prinsip və normaları birləşdirən hippokrat andıdır.

Burada belə bir nəticəyə gəlirik ki, peşə fəaliyyətində əxlaq normalarının forması dəyişərək, yəni spesifik normalar yaranır ki, onların əsasında peşə etik adətlər yaranır.

Peşə etik tələblərin yaranma mexanizmi çox qəlizdir. Belə ki, peşə etikası hər yerdə yaranmır. O, ilk növbədə maddi əmək vasitələri (dəzgah, maşın, inşaat materialları) ilə fəaliyyət göstərən yerdə deyil, insanların fəaliyyət göstərdiyi yerdə yaranır. Məhz insanlar arasındakı münasibətlər nəticəsində insanın bir qismi əmək prosesinin subyekt kimi, digər qismi obyekt kimi çıxış edir ki, bu da peşə etikasını yaradan spesifik münasibətlərin yaranmasına səbəb olur. Xidməti peşə fəaliyyətində ümumi qəbul edilmiş əxlaq normaları tez-tez nizamnamə tələblərindən, vəzifə borcundan, fəaliyyət növündən, ümumi qəbul edilmiş xidməti vərdişlərindən, adətlərdən, sosial sferanın milli və digər xüsusiyyətlərindən asılı olaraq modifikasiyaya və forma dəyişkənliyinə məruz

qalır. Peşə etikasının prinsip və normaları barədə danışdıqda, biz bu norma və prinsiplərin mənəvi-peşəkar tərəflərini nəzərdə tuturuq.

Əhalinin müxtəlif təbəqələrinin polis orqanlarının bu norma və prinsiplərlə fəaliyyəti subyektiv (və ya obyektiv) nöqtəyi-nəzərdən birmənalı başa düşülür, yəni bir sıra adamlar bu prinsip və normalara istehza ilə yanaşırlar. Hətta polis əməkdaşları arasında köhnə bir mübahisə vardır ki, polisin yüksək etik prinsipi həmişə onlara məxsus deyil. Əsasən bu cinayət-axtarış əməkdaşlarına aiddir. Buna görə də cinayət-axtarış əməkdaşının fəaliyyətinin etik norma və prinsipi barədə araşdırma aparmaq istərdik. Əməliyyat-axtarış aparatlarının işi qanunçuluğa əməl olunmasında və bərqərar olunmasında sosial mübarizənin xüsusi növünü özündə əks etdirir. Bütün fəaliyyətlər kimi, əməliyyat-axtarış işinin öz üsulları, məqsədlərinə çatma vasitələri vardır. Ola bilər ki, bu sahədə mütəxəssis olmayanlar üçün bu vasitələr qeyri-əxlaqi görünə bilər, bir növ analogi olaraq cinayətkar da öz fəaliyyətində qeyri əxlaqi hərəkətlərə yol verir. Məsələn: cinayətkar gizlin, məxfi fəaliyyət göstərir, əməliyyat işçisi isə konspirativ fəaliyyət göstərir; cinayətkar aldadır, hiyləgərlik edir, əməliyyat işçisi isə əfsanələr, operativ kombinasiyalar quraşdırır; cinayətkar müxtəlif cildlərə girir, əməliyyat işçisi isə əxlaqi maskirovka vasitələrinə əl atır. Bəs onda fərq nədir? Bəlkə əməliyyat işçisi də cinayətkarın istifadə etdiyi "etik norma və metodlarla" fəaliyyət göstərir?

Biz şüurlu surətdə bu suala diqqəti bu formada qoyuruq. Təəssüf ki, əməliyyat işçiləri arasında elə adamlar var ki, onların daxili və xarici görünüşləri mübarizə apardıqları adamların davranışından az fərqlənir. Bununla əlaqədar birinci növbədə Azərbaycan Respublikası 17 noyabr 1999-cu ildə qəbul olunmuş «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunda göstərilən aspektlərini öyrənmək vacibdir.

Qanunun 1-ci bölməsində 1; 3; 4; 6; 11; 13; 14; 21 maddələrində «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən cinayət-axtarış polisi əməkdaşlarının etik qaydalarının aspektləri» müəyyən olunur.

Bunlardan bir neçəsini göstərmək olar.

Mad.1.

I hissə – Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti insan həyatını, sağlamlığını, hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrini, dövlət və hərbi sirrini, habelə milli təhlükəsizliyi cinayətkar qəsdlərdən müdafiə etmək məqsədi ilə həyata keçirilir.

Mad.3.

I hissə - Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti qanunçuluq, humanistlik, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət, konspirasiya, aşkar və gizli iş üsullarının uzlaşdırılması prinsiplərinə əsaslanır.

Mad.4.

I hissə – Hər hansı şəxsin razılığı olmadan onun şəxsi həyatının toxunulmazlığına, o cümlədən şəxsi və ailə həyatının sirrinə, habelə onun şərəf və ləyaqətinə dair əldə edilmiş məlumatları yaymaq qadağandır.

Mad. 14.

I hissə – Rəisindən açıq-aşkar qanunsuz əmr və ya göstəriş aldıqda o Qanunu rəhbər tutmalı və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin tabeliyi üzrə yuxarı orqanına bu barədə məlumat verməlidir.

Mad. 16.

II hissə – Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar bu tədbirlərin məqsədinə uyğun olmadıqda onların aşkar edilməsi və ya hüquqi və fiziki şəxslərin əleyhinə istifadə edilməsi qadağandır. Əməliyyat işçisi peşəsi «insan-insan» qrupuna daxildir. Bu fəaliyyət növünün əsas məzmununu insanlarla iş təşkil edir. Buna görə də əməliyyat işi peşəsinin seçimi etik qiymətləndirilməli hərəkətdir.

Şöhrətpərəstlik məsələsi əməliyyat-axtarış istintaq peşəsində vadaredici səbəb kimi müəyyən mənə kəsb edir. Şöhrətpərəstlik, kütlələrin içində seçilmək hər bir gənc insan naturasına xas olan əlamətdir.

İlk növbədə, cəmiyyət tələb edir ki, əməliyyat-axtarış əməkdaşı öz fəaliyyətini ümumi qəbul edilmiş əxlaq prinsipləri əsasında qursun; ikincisi ictimaiyyət maraqlıdır ki, əməliyyat işçisi aktiv surətdə bu əxlaq prinsiplərini qorusun, genişləndirsin və ən çətin anlarda onlara sadıq qalsın.

3-cü mənəvi azadlıq dairəsi qanun çərçivəsində mənəvi seçmək hüququ, bununla belə əməkdaşların qərar və hərəkətlərinə dair məsuliyyətlik hissənin olması.

Keyfiyyətsiz əməliyyat işi olmur, əgər əksinə olsa, onda iş operativ ola bilməz.

Bu əməliyyat ustalığının hansı cəhətləridir ki, onları həm əməliyyat işçisinin istedadına aid etmək olsun, həm də işin keyfiyyətini təmin etsin?

– 1-cisi, öz sənətinin incəliklərini bilsin, əməliyyat işinin arcinalında olan bütün metod və vasitələrinə yiyələnmək;

– 2-cisi, öz peşəsi ilə maraqlanmaq;

– 3-sü, insanları, sifətlərə və hadisələrə dair yaxşı yaddaşa malik olmaq;

– 4-sü, hər cür gərgin vəziyyətdə diqqətini cəmləşdirmək qabiliyyəti;

– 5-si, fikirlərini, məqsədlərini, nəticələrini, təkliflərini məntiqlə və aydın formulə etmək qabiliyyəti;

– 6-sı, mürəkkəb hadisələr haqqında sadə fikirləşmək qabiliyyəti, fikirlərin intensivliyi;

– 7-si, onların dəqiq filtirləşdirməsi və özünü tənqidin səviyyəsinin yüksək olması;

– 8-si, məhdud məlumatlarla hadisələrin ümumi şəklinin sintezləşdirmə qabiliyyəti;

– 10-su, geniş fikirləşmə qabiliyyəti.

Peşə əməliyyat-axtarış etikasının vacib hissəsi əməliyyat-axtarış dentoloqiyası olmalıdır, yəni əməliyyat-axtarış işçisinə olan tələblər və onun vəzifələri haqqında təlimat.

Əməliyyat-axtarış dentologiyası əməliyyat işçisini onun əməyinin haqlı və gözəl olmasına inandırmalıdır. Bu elə bir insan üçün nəzərdə tutulub ki, o etik olmaq istəsin, öz işinin haqlığına inansın, cinayətkarlığa aid fikirlərinə, ifşa olunmuş cinayətkara qarşı öz haqlı münasibətini bildirsən və onunla xüsusi metod və vasitələrin köməyi ilə mübarizə aparsın. Ancaq bu cür şəraitdə DİO

əməliyyat işçisi özünün təkmilləşdirməsinə doğru gedəcək, yəni bu gün dünənki gündən daha yaxşı olmaq.

Əməliyyat-atariş dentologiyasına yiyələnmək aşağıdakı şəraitin olması şəraitində mümkündür.

1-ci əməliyyat işçisi insanlara, onlarda yaxşılığa inanmalıdır. Həqiqətən cinayətkarlıqla mübarizənin gündəlik praktikasını onun tənqidi dərk edilməsi, bizim peşə sahibini etik pessimizmə salır.

Buna görə də əməliyyat işçisinə, insanların bir-birinə lazım olması faktını müqəddəs olmalıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, hər insanla düzgün münasibət qurmaq lazımdır. İnsanda gözəlliyin tapmaq qabiliyyəti, onun böyük insan potensialının olmasını yadda saxlamalıdır.

Əgər əməkdaş öz idealına inamı itirsə, onda gizli mənəvi sınıma baş verir, onun nəticələri bərpa edilməzdir.

Haqqa, düzgünlüyə inamın itirilməsi mənbəyi bundadır, burada adətən ikiüzlülük, yalançılıq formalaşır, bu da bizim peşə sahibləri üçün qorxuducu haldır.

1-si, insanlara inamını itirmiş, peşə cəhətdən deformasiyaya uğramış əməliyyat işçisi başqalarında olan çatışmamazlıqları dəqiq qeyd edir, mənəvi normalardan yayınan əhəmiyyətsiz halları fəal qeyd edir.

2-si, əməliyyat işçisinə optimistik dünya görüşü vacibdir, o ətraf mühitin yaxşı cəhətlərini tapmalıdır. Əməliyyat işinin gündəlik praktikasını belədir ki, o adətən həyatın neqativ halları ilə ünsiyyətdədir. Cinayətin törədilməsi şəraiti optimizmə, insanın yaxşı cəhətlərinə inanmağa vadar etmir.

Əməliyyat işçisi hər cür cinayətkarlıqla ünsiyyətdə olur, lakin onlar ümumi xüsusiyyət üzrə birləşirlər bu tam və yaxud qismən mənəvi deqradasiyadır.

Bir tərəfdən, hər əməliyyat işçisi öz təcrübəsindən bilir ki, cinayət aləmində olan fikirlər, adətlər, onların həyat tərzini mühitə düşmüş insanın dünya görüşlərinə və adətlərinə çevrilir.

Ancaq əməliyyat-axtarış deontolojiyası hər dəfə əməliyyat işçisini inandırmalıdır ki, onun cinayətkarlarla olan çətin işi, onların ifşa edilməsi və tərbiyələnməsi insanlara xidmət üçündür, həmçinin cinayətkar üçündür, çünki o da insandır.

3-cü işlə əlaqədar olaraq qarşılaşdığımız insanlarda insanlığı görməyi bacarmalıyıq. Cinayət nəticəsində zərər çəkənin əziyyətini, köməkçi işləyənin həyəcanlarını, öz həmkarlarının uğur və uğursuzluqları ilə şərik olmaq.

Minnətdarlıq kimi – bizim peşə sahiblərin ən yüksək mənəvi hissidir. Çünki, ancaq başqasına cəlb edən kömək etmiş şəxs özünü xoşbəxt hesab edə bilər.

Bundan başqa, hiylə ilə hazırlanmış və müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilmiş kombinasiyadan, lakin cinayət qrupunun uğurla dağıdılmasına, təhlükəli, lakin nöqsansız yerinə yetirilmiş həbsdən mənəvi zövq almalıdır.

Peşə borcunun yerinə yetirilməsinə görə əsil xoşbəxtliyi əməliyyat işçisi, insanların ona qarşı minnətdarlığını görərkən hiss edə bilər, məsələn: cinayətkarın zərərsizləşdirməsinə görə. Bu cür işçi özlüyündə həmişə təmizdir.

4-sü əməliyyat işçisinin əsas məqsədi insanlara xidmət etmək olan öz peşəsinə həvəslə yanaşmalıdır. Axıra qədər və yüksək səviyyədə yerinə yetirilmiş vəzifə borcu onun üçün etik ideal olmalıdır. Bu cür ideala ruhlanmaq həyatı yüksək mənalı edir və ideala qulluq etmək gözəlliyi ilə zənginləşdirir və məsuliyyət hissini artırır.

Sual 3.Vəzifə borcu, şərəf, ləyaqət, vicdan polis əməkdaşının mənəvi davranışının nəzarət-nizamlama mexanizmidir.

Borc – insanın fərdi hisslərinə ictimai tələbat yaradan mənəvi şüur mexanizmidir.

İnsan özü ictimai varlıqdır. O, hər hansı bir sosial qrupun – millətin, nəslin, xalqın nümayəndəsidir. Onlarla müəyyən ümumi maraqlarla bağlıdır və onların köməyindən istifadə edir. Bütün bunlar onun üzərinə xüsusi vəzifələr qoyur. Bu vəzifələr ictimai zərurət kimi çıxış edir.

Şəxsi ictimai münasibətlər sistemində tutduğu yerdən onun bu və ya digər sosial qrupa mənsubluğundan asılı olaraq ictimai borcun – peşə, hərbi, polis, yoldaşlıq və s. növləri ayrılır. Bütün bunlarla yanaşı ailə borcunda mövcuddur.

Onların formalaşması müəyyən tarixi şəraitlərdə baş vermişdir. Biri bütün tarix boyu, mövcud olur, digəri isə konkret ictimai-iqtisadi formasiya və ya sosial mühiti xarakterizə edir. Etika elmi vəzifəsi hissənin izahının 3 növünü müəyyən edir. Bu dini-mistik izahdır. Hansı ki, ictimai maraqlarla əlaqəli deyil, kilsə təliminə görə insana «universal əxlaq qanunu» şəklində allah tərəfindən verilib. Mənəvi borcun ictimai zərurət kimi yaranması sosial tələbatın obyektiv təzahürü, şəxsiyyətin xidməti borcunu yerinə yetirməyə könüllü və sərbəst meyl etməsidir.

Mənəvi borc ictimai rəy bazasında formalaşır. Öz əməlinin düzgünlüyünə bütün qəlbilə inam insan öz mənəvi borcunu yerinə yetirməyə can atır, hətta bu konfliktə səbəb olsa belə. Bunun üçün o, özündə mənəvi hazırlıq məşq etdirir. İctimai maraqlardan törəyən borcun tələbləri heç də həmişə ayrı-ayrı adamların maraqları və arzuları ilə üst-üstə düşmür. Onlar arasında hansısa anda konflikt, ziddiyyət yarana bilər. Bu tamamilə təbiidir. Hər bir konkret halda bu ziddiyyət cürbəcür həll olunur. Bu ilk öncə əqidəsindən asılıdır.

Əgər borcun yerinə yetirilməsi insan tərəfindən dərk edilibsə, bu zərurət məcburedici kimi deyil, arzuolunan tələbat kimi formalaşır.

İctimai borcun tələbi şüurlu dəyişərək, cəmiyyətə lazım olmaq və xidmət etmək kimi şəxsi tələbata çevrilir. Bu halda insana ictimai borcu xatırlatmaq lazım deyil.

Əgər insan tarixi prosesdə inkişaf tendensiyasına orientasiya götürmürsə və cəmiyyətdə antihumanist qaydalarını, ölkəsində mürtəce siyasi recimi dəstəkləyirsə və bu hərəkətlərini vətənpərvərlik və xidməti borcla əsaslandırırırsa, onda bu öz vəzifələrinə, vətəndaşlıq borcuna və insanlıq borcuna düşüncəsiz münasibətin göstəricisidir.

Cəmiyyətdə polis işçisinin xidməti və funksional vəzifələrinin yerinə yetirilməsi tez-tez nəinki öz vicdanı ilə, hətta onun əhatəsində olanların maraqları ilə konfliktə gətirib çıxarır.

Belə bir hal öz «hərbi borcunu» düşünmədən yerinə yetirərək Xerosimaya atom bombası atan Amerika Klod İzerlinin başına gəlib. Hansı ki, bu onu bəşəriyyətə qarşı edilmiş cinayətkarlarla eyni cərgəyə qoydu. Əgər o, bu əmrin yerinə yetirilməsinə qarşı çoxsaylı həyatını təhlükə altına atmaqdan belə qorxmayaraq, onda o qəhrəman ola bilərdi.

Yüksək mənəvi borca malik polis əməkdaşları bir qayda olaraq sosial aktiv olurlar. Onlar ədalətsizliyə qarşı can atır, hansı formada təzahür etməsindən asılı olmayaraq pisliliyə qarşı və hüquqpozmağa qarşı barışmazdırlar.

Borcun dərk edilməsi və onun rəhbər tutulma vərdişi polis əməkdaşında müəyyən tip əxlaq davranışının yaranmasına səbəb olur hansı ki, vaxt keçdikcə onun daxili tələbatına, şəxsi tələbinə və vicdanına çevrilir.

Polis işçisi digər xidmətlər kimi vəzifəsi tərəfindən onun üzərinə qoyulmuş funksiyaları yerinə yetirir. Onun xidməti vəzifələri yerinə yetirməyindən, onun xidmət etdiyi polis aparatının işinin effektivliyi asılıdır. Polis işinin müvəffəqiyyəti onun hər bir üzvünün vəzifəsinin dərk etməsindən, məsuliyyət hissindən, peşəkarlıq hissindən asılıdır.

Polis tərəfindən mənəvi borcun yerinə yetirilməsi qəhrəmanlıqla qurtara bilər. Xidməti borc hissi təhlükədən kənarlaşdırmağa imkan vermir, hətta buna bəraət olsa belə.

Mənəvi prinsiplərin uğurla həyata keçirilməsi nəinki polis əməkdaşının xidməti borcuna vicdanlı münasibətindən asılıdır, hətta mühüm ictimai mənəvi düncənin anlayışı olan – şərəf və ləyaqətin və şəxsiyyətin mənəvi keyfiyyətlərinin təsdiqidir. Cəmiyyətdə bu sözlər hamıya yaxşı məlumdur: «Şərəfi cavanlıqdan qoru». Bu sözlər cəmiyyətdə hər bir fərd şərəfi üstün tutmağı və həmişə onu qorumağı öyrədir.

Bəs şərəf və ləyaqət nədir?

Şərəf – insanın daxili əxlaqi hissidir hansı ki, özünə qiyməti öz rolu, ictimai təyinatı, öz nailiyyətləri ilə ifadə edir. Bununla bərabər şərəf anlayışı özündə ictimaiyyət tərəfindən şəxsiyyətə verilən obyektiv qiymətini birləşdirir.

Ləyaqət – bu insanı ən çox yüksəldən, onun fəaliyyəti: xeyirxahlığa can atması ilə bağlı anlayışdır. Biz insanın nailiyyətlərinə qiymət verdikdə onun ləyaqətini və qiymətini qəbul edirik. Deməli ləyaqət insan tərəfindən öz ictimai təyinatını və özünün yüksək əxlaqi dəyərini dərk etməsidir.

Şəxsiyyətin şərəfi və ləyaqəti anlayışı etikanın başqa kateqoriyaları kimi bir ictimai-iqtisadi formasıyadan digərinə keçərkən cəmiyyətin inkişafından asılı olaraq dəyişir.

İnsanın özünə hörməti, onun imkanlarının və keyfiyyətlərinin təzahürü ən əvvəl əmək, təhsil, ictimai faydalılığı nəticəsində yaranır.

Əmək gələcək nəsillər cəmiyyət qarşısında borc kimi insan fəaliyyəti ilə qırılmaz bağlıdır. Ancaq möhkəm, yüksək bilik, yüksək peşəkarlıq, vicdanlı əmək müstəqilliyə, özünə inama, ətrafdakıların hörmətinə səbəb olar və maddi dəyərləndirilir.

Şərəf və ləyaqət hissi insandan Vətən, xalq və özü naminə əməyin və təhsilin istənilən sahəsində vicdanla fəaliyyət göstərməsini tələb edir. Bunlar eqoizmlə, pərakəndəliklə, əxlaq normalarından və əxlaqlı həyat tərzindən kənarlaşmaq bir araya sığmır.

Müasir polis əməkdaşının fərqli cəhətindən biri fərdi və kollektiv məsuliyyəti hissidir. Polis kollektivində insani keyfiyyətlər formalaşır, dostluq

münasibətləri və yoldaşlıq qarşılıqlı yardımı yaranır, hər kəsin mənəvi məsuliyyət məsuliyyət düşüncəsi yaranır.

Respublikamızın yeni Konstitusiyasında vacib etik tələblər öz əksini tapmışdır: şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətinə hörmət, onun hüquqlarının qorunması polis əməkdaşı üçün şəxsi ləyaqət hissi əsas məsələdir. Başqaların şəxsi ləyaqət hissəsinə hörmət etmək və özündə aşılamaq lazımdır. Özünə hörmət etməyən polis işçisi başqalarına hörmət edə bilməz. Həssaslıq və xeyirxahlıq, başqasına hörmət polis işçisinin yüksək daxili mədəniyyətini xarakterizə edən ləyaqətini özündə əks etdirir.

İnsanın şərəf və ləyaqəti öz-özlüyündə, avtomatik formalaşmır. Bizim həyat tərzimiz, bütün mənəvi ideallarımız şərəf və ləyaqətin formalaşmasına kömək edir. Əməkdaşda şəxsi ləyaqət hissəsinin tərbiyəsi, iş yoldaşlarına və silahdaşlarına hörmət, ictimaiyyətə qarşı olan hər hansı hərəkətlərə qarşı barışmazlıq DİO-nun siyasi-tərbiyəvi fəaliyyətinin bir komponentidir.

Etikanın kateqoriyaları olan polis işçisinin şərəf və ləyaqəti xəlaqi anlayışlar olan mənlilik və şöhrət anlayışları ilə sıx bağlıdır. Xalq içində yaxşı bir söz var «sadəlik insanı gözəlləşdirir». Sadəlik istənilən yaşda və çində olan polis işçisi üçün vacibdir. Sadəlik - hər bir əlverişli şəraitdə öz nailiyyətlərini, ona verilən qiyməti nümayiş etdirməkdən, bunları birinci plana çəkməkdən, olmayan nailiyyətləri öz adına yazmaqdan uzaq olmaqdır. Mənlilik öz çatışmamazlıqlarına qarşı biganə olmalıdır. O özünə kritik, ayıq, şüurlu münasibətə, ətrafdakılara və kollektivə hörmətə əsaslanır. Təvazökarlıq, sadəlik insanın şəxsi mənafeyinə mühüm təsir göstərən amillərdən biridir. Biz polisin sadəliyi və ədəbliliyi haqqında danışarkən biz utancaqlıq və ya cüzalik başa düşməməliyik. Belə adamlar danışirlar ki, iclaslardan, kollektivdə baş verən xeyir və şərdən yayınsınlar. Bu insanlar gözə çarpmayan adamlardır. Bunlar çox zaman razılaşırlar, nəinki etiraz edirlər və öz fikirlərini heç zaman biruzə vermirlər, yəni qapalı olurlar.

Ciddiliyi öz növbəsində insanın müsbət xasiyyəti kimi də qiymətləndirmək olar. Polisin sakit yetişməsi yox, cürət, vicdan, cəsurluq hissi

ilə yetişməsi – bizim əsas məqsədimizdir. Həqiqətən təvazökar olmaq heç də asan deyildir. Bunun üçün gərək həm güclü, həm də ağıllı, savadlı və mərd olasan. Bizim hər birimiz həm cəmiyyətdə və ya xidmətdə bizim bacarığımızda uyğun olan peşə seçməyi arzulayırıq. Hər bir insan öz fikirlərini təsdiq etməyə çalışır. Hər bir insan öz fikirlərini, təsdiq etməyə çalışır. Bunların hər biri insanın yaradıcı qüvvəsindən, inkişaf etmə və mədəniyyəti səviyyəsindən asılıdır.

Polis kollektivində inkişaf dərəcəsi faktorun mövcudluğuna əsaslanır. Belə bir halda bu şərait bəllidir və bu zaman Suvorovun sözlərini qeyd etmək olar: «O, əsgər deyil ki, general olmaq arzusu ilə yaşamır». Lakin DİO-da karyerizlilik böyük həddə gəlib çatmışdı. Bəzi polis əməkdaşları öz bilik və bacarıq səviyyəsini nəzərə almayaraq daha yüksək vəzifələrə keçməyə çalışır. Məhz bundan sonra həmin orqanda səriştəsizlik və təcrübəsizlik açıq aşkar bilinməyə başlayır. Lakin polis əməkdaşlarının irəliyə doğru getməsi və rütbəcə artması karyeranın özünü bildirməsinə gətirib çıxarır. Elə bunda da karyera və karyerizm mənası bir-birindən fərqlənir.

Lakin hər bir polis asan yolla şərəfə, şöhrətə nail ola bilmir. Bu şərəfə çətin yolla nail olunur. Təmkinli və öz iradəsindən dönməz olan hər bir əməkdaş şöhrətə, şana layiq görülməyə bilər. Şöhrətlə polis əməkdaşını sınamaq ən çətin yollardan biridir. Belə bir sınaq hətta bəzən güclü insanları belə yolundan çəkir. Bu yaradıcı, mənəvi vətəndaş yetişməsinə doğru yönəldilmiş imtahandır. Hamımız oxumuşuq və eştmişik həyatda baş verən kədərli hadisələr nəticəsində sadə, zəhmətkeş insan birdən-birə özü-özünü hamıdan yüksək saymağa başlayır. Kimsə məşhurluqla ərköynlük edirsə, adətən o sadəliyini, təbiiliyini inkişafını itirir və oxumaqdan əl çəkir.

Şan-şöhrət – zövq deyil, yorcu və təbii yüküdür. O, həmişə özünə qarşı nizam və tələbkarlıq tələb edir. Onu əldə etmək çətinidir, ancaq itirmək asandır. Əgər polis əməkdaşı nizam intizamlıdır və lazımınca ictimaiyyət qarşısında məsuliyyətini, özünəməxsus ləyaqəti hisslərini inkişaf edibsə, onda o nə şandan,

nə də şöhrətdən qorxmalıdır. O lovğalığa onun üzərində hakim kəsilməsinə imkan verir.

Nümunə olaraq insanın şöhrət qarşısında yüksək davamlığı Y.Qaqarin timsalında göstərmək olar. Onun insani, elmi və texniki hünərliyi sərhədsiz möhrətə malik oldu. Ancaq bu onu azdırmadı o sadə, ciddi dost sevər qaldı. Olmaz qiymətləndirməmək onun parlaq ciddiliyini hansından ki, o başqaları üçün qeyri-mümkün yükü daşıyırdı.

N.P.Kamanin, Y.Qaqarin haqqında belə deyirdi: «O birinci idi və onun üstünə yer kürəsinin şöhrəti töküldü. O dözdü. O ömrünün axırına kimi nec var idi, elə də qaldı. Ciddi, ağıllı hərtərəfli insan...İnsanlara hüdudsuz, xeyirxah, o özünə qarşı mərhəmətsizlik qəbul etmirdi. O həyatda nəyə çatıbsa, ancaq öz əməyi və faliyyəti ilə nail oldu. Ümumiyyətlə şöhrət yükü iradəli insanı çətinliyə salmayıb.

Demləi, DİO-nun əməkdaşlarının şərəf və ləyaqəti, məğrurundan və şöhrətindən ayrılmazdır. Bu cür mənəvi keyfiyyətləri olmayan şəxs, insan işıqlı gələcəyi uğrunda mübarizə apara bilməz. Buna görə də onları elə tərbiyə etmək lazımdır ki, onların fəaliyyəti insanların gündəlik həyat norması üçün örnək olsun. Yüksək insan şərəfi və ləyaqətinin qorunmasında polis əməkdaşlarının böyük rolu var.

Düşüncəyə malik olan insan öz davranış qaydasını seçmək qabiliyyətinə malikdir. Onlar cəmiyyətin maraqlarına uyğun və ya ziddiyyət təşkil edə bilər. Konkret cəmiyyətin prinsipləri bizim üçün orientir kimi qəbul olunur. Onlarla biz qərara alırıq ki, nəyi əxlaqi, nəyi qeyri əxlaqi qəbul edək. Amma insanın fəaliyyəti və davranışı təkcə başqa adamlar tərəfindən deyil, həm də insanın özü tərəfindən qiymətləndirilə bilər.

Vicdan və borc anlayışı. Borc kateqoriyası etikada, xüsusilə peşə etikasında mühüm kateqoriyalardan biridir. Borc - şəxsiyyətdə əxlaqi tələblərlə ifadə olunmuş ictimai zərurətdir. Borcun tələblərini yerinə yetirən şəxs cəmiyyət qarşısında müəyyən əxlaqi öhdəliklərin daşıyıcısı kimi çıxış edir. Borc kateqoriyasında vacib sövqedicə moment daha güclüdür. Bu anlayış ideyanı

formalaşdırmaqla yanaşı, həm də ona hökmedici xarakter verir: çağırır, tələb edir, onun həyata keçirilməsinə təkid edir. İnsan təkcə borcun mahiyyətini bilməklə kifayətlənməməli, həm də onu həyata keçirməlidir.

Dahilərdən bir çoxu borcu yüksək qiymətləndirmişlər. Alman filosofu İ. Kant yazırdı ki, **borc - həmin böyük şeydir ki, insanı özü üzərində ucaldır.** Rus ədibi Blok isə **“həyat və ehtirasın borcsuz olmadığını”** yazırdı. Filosof Paskal yazırdı ki, **vicdan bizim malik olduğumuz ən yaxşı əxlaq kitabıdır.** Yoldan azmamaq üçün ona tez-tez baxmaq lazımdır. J.J.Russo qeyd edirdi ki, **hər bir insanın qəlbində ədalət və xeyirxahlıq hissləri yaşayır. Bu onun vicdanıdır. Vicdan ədəbi bir instinktdir.** Vicdan haqqında dahi mövlana Cələləddin Ruminin dedikləri daha təsirlidir: **“İradənə hakim, vicdanına əsir ol!”**. Çünki vicdan insan mənəviyyətinin ən ədalətli hakimidir. Vicdan insan əxlaqını naqisliklərdən qoruyan sayıq nəzarətçidir, insanın qəlbini nəcibliklərə qərq edən mənəviyyət iksiridir. Böyük filosof Siseron da yazırdı ki, ən **gözəl zinət təmiz vicdandır.**

Müdrük fikir sahibləri vəzifə borcu anlayışını da izah etmiş, insanın cəmiyyət üçün fəaliyyətində, onun yüksək əhəmiyyətini vurğulamışlar. Alman filosofu Hegel insanın vəzifə borcunu dörd yerə bölürdü:

1. Özü qarşısında.
2. Ailəsi qarşısında.
3. Dövlət qarşısında.
4. Başqa insanlar qarşısında.

Qeyd etmək lazımdır ki, vəzifə borcu da vicdan ölçüsü ilə qiymətləndirilir. Böyük rus ədibi Dostayevski məşhur **“Cinayət və cəza”** əsərində bu problemi baş qəhrəman Raskolnikovun simasında bütün incəliklərinə qədər izah edə bilmişdir. Raskolnikov düşünür ki, o, zalım qarı Alyona İvanovnanı öldürüb, onun pullarını ələ keçirsə və bu pulları xeyir işlərə sərf etsə, cinayətin əvəzini çıxmış olar. Raskolnikov öz əməlinə həm də bununla bəraət qazandırır ki, qarı onsuz da qocadır, bu-gün sabah öləcəkdir, o, həm də cavan qızların rəzalət içərisində həlak olmasının əsas səbəbkarıdır.

Raskolnikovun hərəkətlərini mənəvi, hüquqi və məntiqi müstəvidə qiymətləndirməklə, onun vəzifə borcunu necə yerinə yetirməsini aydınlaşdırmaq olar.

Məntiq müstəvisində Raskolnikova haqq qazandırmaq olar: qarı onsuz da qocadır, ölüm onun üçün labüddür, həm də min gənc qızın həyatını xilas etmək daha məntiqi olardı.

Mənəvi cəhətdən Raskolnikov bəraət ala bilməz. Çünki qoca qarını öldürmək barbarlıq hesab edilir.

Hüquqi cəhətdən Raskolnikov cinayətkardır. Bu –gün sabahlıq olsa belə bir insanı öldürməyi heç bir qanun bağışlaya bilməz. Raskolnikov bu hərəkətləri etməklə qanunla yanaşı, digər müqəddəs bir şeyi – vəzifə borcunu pozmuşdur. Ələ keçirilmiş var-dövlətin isə sonradan xeyir işlərə sərf edilməsi əxlaqi kamillik deyil, maskalanaraq əsl simanı gizlətməkdir. Bu əxlaqın naqisliyinin nəticəsidir.

Vəzifə borcu, ona sədaqət bütün dövrlərdə yüksək qiymətləndirilmişdir. Rus imperatoru I Pyotrun həyatından götürülən bir ibrətamiz əhvalat bunu təsdiq edir. Öz sadəliyi ilə seçilən hökmdar çox zaman keşikçi postlarını şəxsən yoxlayır, əsgərlərin xidməti ilə yaxından maraqlanırdı. Belə yoxlamaların birində imperator postun birinin boş olduğunu görür. Postun boş olmasına səbəb əsgərin sərinləmək üçün çayda çimməsi imiş. İmperatorun gəldiyini görən əsgər tez qaçaraq silahını götürmüş və çılpaq vəziyyətdə məruzə etmişdir. Əsgərin bu çevik hərəkəti, birinci paltardan yox, silahdan yapışması imperatorun çox xoşuna gəldi və o əsgəri bağışladı.

Sual 4. DİO-nun fəaliyyətində əxlaqi prinsiplərin gözlənilməsi

Polis əməkdaşının vəzifə borcunda əməkdaş lazım gələrsə öz şəxsi həyatını belə əsirgəməməyə and içir. Vəzifə borcunu yerinə yetirməkdən ötrü öz canından keçən polis əməkdaşları bu gün də bizim fəxr mənbəyimizdir. Qarabağ müharibəsi başlayanda məhz ilk növbədə öz vəzifə borcuna, içdiyi anda sadıq qalan polis əməkdaşları hansı bölgədə xidmət etmələrindən asılı aolmayaraq, Qarabağa – vətənin müdafiəsinə yollandılar. Polis mayoru Əlif Hacıyevin sona qədər öz vəzifə borcuna sadıq qalaraq azgın düşmənlə qeyri-bərabər döyüşə

girişərək azadlığını, hüquq və ləyaqətini qorumasına and içdiyi dinc əhalinin Xocalını tərk etməsinə imkan yaratması, sona qədər döyüşərək düşmən əlinə keçməməsi üçün aeroportu partlatması vəzifə borcuna yüksək sədaqətin nümunəsidir.

Borc kateqoriyasının daha böyük nüfuz qazandığı sahə qədimdən hərbi və hüquq-mühafizə sahələri olmuşdur.

İctimai borcun bir hissəsi olan hüquq mühafizə orqanlarının xidməti borcu obyektiv və subyektiv mənada əxlaqi kateqoriya kimi çıxış edir. Borcun obyektiv tərkibinin əxlaqi dəyəri onun ən yüksək və ədalətli vəzifəyə - şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının qorunması, öz ölkəsinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi kimi vəzifələrə tabe etdirilməsindən ibarətdir.

Lakin xidməti borcun potensial imkanları o zaman özünü tam göstərə bilər ki, borca qarşı subyektiv əxlaqi münasibət olsun, ictimai öhdəliklər şəxsi öhdəliklər kimi qəbul edilsin, xidmət etdiyiniz işin ədalətli olmasına dərin inam mövcud olsun.

Hüquq-mühafizə orqanı əməkdaşının borcu – bu, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin qorunması zərurətindən irəli gələn yüksək və şərəfli vəzifədir.

Borc kateqoriyası şəxsiyyətin egoizm, yalançılıq, azgözlük, lovğalıq, iddialılıq, ikiüzlülük və s. mənfi keyfiyyətləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Bütün bunlar şəxsiyyətin əxlaqi qüvvəsini, onun ideallara, qəhrəmanlığa yönəlmiş cəhdlərini zəiflədir, hətta onu satqınlığa, vətənə xəyanətə və cinayətə sürükləyir.

İctimai borca münasibəti yalnız şəxsiyyət deyil, həm də kollektiv və bütövlükdə cəmiyyətin mənəvi qüvvəsi də xarakterizə edir. Hüquq-mühafizə orqanlarında xidməti borca əməkdaşların fəaliyyətinin bilavasitə tənzimləyicisi kimi mühüm əhəmiyyət verilir. Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının hərəkət tərzini mexanizmi, əmək kollektivindəki əxlaqi münasibətlərin mahiyyəti üç başlıca faktora əsaslanır:

- əməkdaşın kollektivdən, dövlətdən və cəmiyyətdən asılılığı, onun ictimai dəstəyə maraqlı olması;
- əməkdaşın obyektiv müəyyən edilmiş imkanlar spektrində bu və ya digər hərəkət tərzini seçmək sərbəstliyinin olması;
- əməkdaşın öz “azad” hərəkətinin mümkün nəticələrinə cavabdehliyi, daha dəqiq desək, hər bir əməkdaşın öz əxlaqi seçiminə görə cavab verməyə hazır olması.

Vicdan elə insanın öz hərəkətlərini qiymətləndirmək bacarığıdır, öz hərəkətlərini cəmiyyətdə qüvvədə olan əxlaq normaları ilə müqayisə etmək bacarığıdır.

Vəzifəsinə, borcuna görə yaxşılıq etmək – insanın yüksək düşüncə göstəricisidir. Amma onun bütün hərəkətlərini borc hissi ilə əlaqələndirmək olmaz. Bundan əlavə həyat elə rəngarəng və qəlizdir ki, cəmiyyət həyatın bütün halları üçün əxlaq tələbləri yaratmaq iqtidarına malik deyil.

Nəhayət, bəzi borc tələbləri nə qədər ağır olsa da insan vicdanının səsinə qulaq asaraq, borclu olduğundan daha irəli gedir.

Məsələn: Borc insan qarşısında çətin vəziyyətə düşən insana kömək vəzifəsini qoyur, lakin borc bu kömək vaxtı həyatı qurban vermək tələbini qoymur. Biz həyatını başqalarına kömək edərkən qurban verən insanlardan çox misal gətirə bilərik.

İnsanın cəmiyyətdə konkret davranışına, gerçəkliyə, həyata olan münasibətinə olan baxışı əxlaq prinsipləri ilə vicdanda birləşir.

Vicdan problemi ətrafında kəskin ideoloji mübarizə gedir. Dini baxışlara görə vicdan tanrı tərəfindən verilmiş mənəvi hissiyətdir, hansı ki, allah tərəfindən insanın qəlbinə qoyulmuş və «tanrının qəlbimizdəki səsidir». Allaha inamsız insanlar vicdanı itirir. Bütün dindarlar vicdanı dəyişməz və daimi əxlaq kateqoriyası hesab edir. Vicdanın belə dini anlayışı həqiqət və elmi anlayışla yaxınlıq təşkil edir. Vicdan – insanın özünəməxsus öz hərəkətlərinə, öz ətrafındakılarda münasibətinə, cəmiyyət qarşısında, allah qarşısında mənəvi məsuliyyətinin dərkidir. Belə dərk etmə dindarlara və ateistlərə xasdır və bəşəriyyət tərəfindən minilliklər boyu hazırlanmışdır. Kollektiv içində əxlaqi keyfiyyət böyükdən kiçiyə ötürülür, psixikada, insanların adətlərində və əxlaqında bərkiyir.

Öz hərəkətlərinin düzliyünə inanan insan sevinir və özündən razı qalır, bu da onca özünə inam yaradır. Əgər vicdanı olan insan səhv edibsə, əxlaq normasını pozubsa, o, xəcalət və peşimançılıq hissi keçirir. Buna görə də

vicdan əzabı, xəcalət hissi insanın öz çatışmamazlıqları ilə mübarizədə ona köməkçidirlər.

Xəcalət və peşimançılıq hissi – xoşaəgəlməz hissidir. İnsan cəmiyyət tərəfindən pislənən hərəkət və davranışlar törətdikdə bu hissləri keçirir. O, bu hisslər özü-özlüyündə yaşayır.

Bəli, hiss edəndə ki, səhv iş tutmusan bunu ürək ağrısı ilə qəbul edir. Bu vicdanın hökmüdür. Məhz bu hökm insanı özünə qarşı tələbkar olmağa vadar edir.

Beləliklə, vicdan nəinki bizim hərəkətlərimizin hətta düşüncəmizin hakimidir.

Düzlük, prinsiplilik vicdanla qırılmazdır. Əxlaqsız hərəkətlərindən vicdan əzabı çəkməyən insanı biz əxlaqlı şəxs hesab edə bilmərik. Cəmiyyətin mənəvi tələbləri insan psixikasının ayrılmaz hissəsinə çevrildikdə insanın həqiqi vicdanı üzə çıxır.

Vicdan insanı nəinki öz hərəkətlərinə görə mənəvi məsuliyyət hiss etməsinə, həm də aktiv və məqsədyönlü şəkildə öz qüvvəsini ümumi işə naminə mübarizəyə həsr etməsinə məcbur edir.

Müasir həyatda mənəvi məsuliyyətin rolu böyükdür. Bu əsasən insanların əməyə münasibətimizə özünü göstərir. Əksəriyyət insanlar əmək sahəsində vicdanla çalışırlar. Tez-tez belə bir rəy eşitmək olur. «Bu əşya vicdanla düzəldilmişdir». Belə qiymətləndirmə təsadüfi deyil. İnsanın vicdanı istənilən nəzarətdən güclüdür.

Lakin bizdə hələ vicdansızcasına işləyən, öz işinə soyuq yanaşan, başqalarını aldadan, dələduzluq edən polis işçisinə rast gəlmək olar. Belələri barədə deyirlər «Onun vicdanı qaranlıq küncə qovulub» yaxud «cibində gizlədilib». Vicdansız polis əməkdaşlarının içində qanunu tapdalayan, cinayət aləmi ilə əlaqəyə girib öz əməkdaşlarını sataraq yaşayanlar da var.

Laqeyd insanların da vicdanı susur. Laqeyd insan «Mənə aid deyil», «Mənim işim deyil» və s. prinsipləri ilə hərəkət edir. Belələri üçün əsas məsələ

hər şey standartta uyğun olmasıdır. Məhz belə insanlardan bürokratlar, formalistlər və s. yetişir.

Laqeyd insanlarda həyata aktiv qoşulmasını gözləməyin. Onlar ancaq öz şəxsi maraqlarına toxunulanda «prinsipial» olurlar. Belə adamlar illərlə çatışmamazlıqlara soyuq, kənardan baxa bilərlər. Lakin onların şəxsi maraqlarına toxunulan kimi, kənardan durub müşahidə edənlər cəmiyyəti vicdana çağırırlar.

Şərəfli, düzgün, sadıq olmaq o qədər də asan deyil. Burada bütün cəmiyyətin tərbiyəvi işi tələb olunur. Amma bir şeyi unutmaq lazım deyil ki, insanın vicdanı tək cəmiyyət tərəfindən tərbiyə olunmur və bunun üçün özünütərbiyə də böyük rol oynayır. Özünütərbiyə iradənin möhkəmlənməsi həyata düzgün baxışların müəyyən olunması, bütün bu etik keyfiyyətlərin formalaşması lap gən yaşlardan başlamalıdır.

Bütün bunlardan bizə aydın olur ki, xidməti borc, xidməti məsuliyyət kimi vacib keyfiyyətləri olan polis işçilərinin tərbiyəsində vicdan hansı rolu oynayır.

Cəmiyyətimizin inkişaf mərhələsində verilmiş aspektdə vicdan əsas mənəvi nizamlayıcı kimi çıxış edir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, peşəkar etikanın predmetinin əsas anlayışı ilə tanış olduq, hər bir ixtisas sahibinin öz peşəsinə olan sevgisi, marağı, öz peşəsinin şərəf və ləyaqətini gözləməsi kimi yüksək keyfiyyətlərə nail olması və polis əməkdaşlarının da həmçinin bu sahədə yerinə yetirməli olduqları vəzifələri müəyyənləşdirdik.

Yalnız bu kimi keyfiyyətlərə, o cümlədən dəyanətə və saf mənəviyyata, öz həmkarları və əhali arasında hörmətə və nüfuza malik, dövlətə, xalqa və xidməti borca sədaqətli olan daxili işlər orqanlarının əməkdaşları insanların etibarını qazanıb onların dəstəyinə arxalana bilər.

Daxili işlər orqanları əməkdaşlarının göstərilən meyarlara cavab verməsinin, cəmiyyətdə qəbul olunmuş mənəvi-əxlaqi və mədəni davranış qaydalarına əməl etməsinin ifadəsi olan norma və müddəalar DİO əməkdaşlarının etik davranış kodeksində öz əksini tapmışdır.

Hər bir əməkdaş xidmətdə və gündəlik həyatda qanunçuluq, insan hüquq və azadlıqlarının, cəmiyyətdə qəbul olunmuş mənəvi dəyərlərin aliliyi, yüksək peşəkarlıq və səmimiyyət prinsiplərini və Davranış kodeksi ilə müəyyən edilmiş norma və qaydaları rəhbər tutmalıdır.